

יחידת תנ"ך לכיתה י"ב
בגרות תשע"ט (2371)

עזרא ונחמיה

תקופת בית שני

שמעון גולדמן shimongold92@gmail.com

תקופת בית שני

סרגל לאירועים ודמויות הנזכרים במהלך לימוד היחידות									
	הצהרת כורש ועלית ששבצר	עלית זרובבל	הקמת המזבח	עיכובים בבניה	הקמת המקדש	עלית עזרא	עלית נחמיה	בנית החומה	האמנה
	ששבצר	זרובבל			עזרא	נחמיה		עזרא ונחמיה	מנהיגים
		חגי זכריה							נביאים
	כורש	כורש		דריוש	ארתחשסתא	ארתחשסתא		ארתחשסתא	המלך הפרסי
	עזרא א	עזרא ב	עזרא ג	עזרא ד	עזרא ה - ו	עזרא ז	נחמיה א	נחמיה ב-ו	נחמיה ח-י

4

רקע לתקופה:

תוכן - נושא מרכזי השזור בספרי עזרא ונחמיה ודברי הימים הוא המקדש ואירועים סביבו, מה שמלמד על המרכזיות של עניין המקדש בימי שיבת ציון.

שפה - מאפיין ייחודי לספר עזרא, הוא מעבר מעברית לארמית. שהייתה מדוברת אז בעקבות הגלות והשתמשו בה גם בממלכה הפרסית.

סגנון - אחד המאפיינים של דרך הכתיבה בספרי עזרא ונחמיה, כמו בספר דברי הימים, הן רשימות.

מלבי"ם : שמעון הצדיק שהיה משירי כנסת הגדולה אמר: "על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח" (פרקי אבות). כי בימי כנסת הגדולה נתבצרו שלשה עמודים אלה על ידי ג' אנשים מסוימים, ע"י **זרובבל** ו**יהושע הכהן הגדול** נבנה המקדש ונתבצרה עמוד העבודה, ואחריו יצא **עזרא** לכוון עמוד התורה, ואחריו **נחמיה** שבנה חומות העיר ועסק במדיניות לבצר עמוד גמילות חסד...

במה נתמקד בספר עזרא?

נקודות הדמיון בין הצהרת כורש שהובילה ומה שקרה בעקבותיה לבין שיבת ציון המודרנית בתקופה בה אנו חיים.

עזרא פרקים א-ב

הצהרת כורש והעליות בימיו:

הבשורה של שיבת ציון:

להלן מספר נבואות או דברי הכתוב על שיבת ציון. כתוב מה לומדים מכל אחת מהנבואות:

ישעיהו מד, כו-כח: מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם: האמר לצולה חרבי ונהרתיה אוביש: **האמר לכוֹרש רעי וכל חפצי ישלם ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוֹסד**

ישעיהו מה, א: כה אמר ה' למשיחו לכוֹרש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו

ירמיהו כט, י: כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה:

עזרא א, א: ובשנת אחת לכוֹרש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיה העיר ה' את רוח כֹרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר:

הצהרת כורש:

הצהרת כורש מוזכרת בפרק א (והחלק הראשון מקביל בדברי הימים) בעזרא ובפרק ו

עזרא א, א-ד: ובשנת אחת לכוֹרש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיה העיר ה' את רוח כֹרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר: כה אמר כֹרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה: מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלם: וכל הנשאֵר מכל המקומות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקומו בקסף ובזהב וברכוש ובבהמה עם הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם:

כיצד מציג כורש את עצמו?

מי שלח אותו?

מה מאפשר כורש לעם ישראל?

מה לא מופיע בהצהרה?

מה מקומם של הנשארים בבבל?

עזרא פרק ו, ג-ה (מתורגם): כֹרש המלך שם צו: בית האלהים אשר בירושלם הבית: יבנה, מקום שזוֹבחים זבחים ויִסִּידוּ מוקמים, רומו אמות ששים, רחבו אמות ששים. נדבכים של אבן גלל שלשה, ונדבך של עץ אחד, וההוצאה מבית המלך תנתן. ואף כלי בית האלהים של זהב וכסף, אשר נבוכדנצר הוציא מן ההיכל אשר בירושלם והוביל לבבל, ישיבו, וילך להיכל אשר בירושלם למקומו, ותוריד בבית האלהים

מה דומה לפרק א?

מה התווסף?

מדוע יש שינוי?

מה מעורר ציפייה לגאולה?

1. כורש הכניע את מלכות בבל

2. הנביא ירמיה ניבא על גלות של 70 שנה והזמן נגמר

השוואה להצהרת בלפור (1917)

הרב קוק אומר שבלפור היה נעלה מכורש, שכן כורש מלך כשר היה אבל החמיץ (נלמד בהמשך)

העלייה ארצה בעקבות הצהרת כורש

פרק א': עליית ששבצר – עליית הכלים

בראש הגולים עלו ראשי האבות, אבל לא מדובר בעלייה המונית. הנשארים תרמו כסף לעולים. גם כלי המקדש שעלו לא כוללים את הכלים המרכזיים. אבל יש בהם מימוש של נבואה:

ירמיהו כז, כא-כב: כִּי כֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל הַכֹּלִים הַנּוֹתְרִים בַּיִת ה' וּבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם: בְּבֹלָה יִבְאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פְּקֻדֵי אֲתֶם נְאֻם ה' וְהַעֲלִיתִים וְהִשִּׁיבְתִים אֶל הַמְּקוֹם הַזֶּה

מול הצהרה גדולה ההתממשות היא חלקית בלבד.

הכלים הועברו ארצה על ידי ששבצר, המכונה בכתוב "הנשיא ליהודה" (פסוק ח)

מיהו ששבצר? לפי הצעת ראב"ע ורלב"ג, ששבצר הוא כינויו הנכרי של זרובבל (מוזכר בפרק ב)

פרק ב: עליית זרובבל ויהושע – עליית ההמונים

בפרק ב מתוארת עלייה המונית של עשרות אלפי עולים שעלו באותה שעה. ובוודאי התרגשות עצומה אחזה בלב כולם עם התגשמות נבואות הנחמה של נביאי בית ראשון.

מה כוללת רשימת העולים?

הכותרת של הרשימה "וַיָּשׁוּבוּ לִירוּשָׁלַם וְיְהוּדָה אִישׁ לְעִירוֹ" (א) מלמדת שהתגשמה נבואת ירמיהו הנביא: "שׁוּבֵי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שְׁבִי אֶל עִרְךָ אֱלֹהֵי" (ירמיהו לא, כ) – אותם שבים, שהייתה להם מסורת על המקומות שבו גרו משפחותיהם לפני החורבן, שבו אליהם. כמות העולים הייתה גדולה במונחי העולם העתיק, ובכל זאת חלק גדול של העם וחלק ממנהיגיו נשארו בבבל.

ובנוסף - ראשי העם, אנשים עם ייחוס, לפי מקומות, כהנים ולוויים, אנשים עם בעיות ייחוס, פסוק ס"ד – סיכום מספר העולים מישראל (42,360), עבדי העולים, כספי הנדבה, התיישבות.

ייחוסם של המנהיגים

1. זרובבל בן שאלתיאל - לפי רשימת יוחסין בספר דברי הימים זרובבל בן שאלתיאל הוא נינו של יהויכין מלך יהודה ומיחוס ישירות לדוד המלך: זרובבל נתמנה לפחה

2. יהושע בן יהוצדק - הוא צאצא ישיר לאהרן הכהן, כפי שהוא מיוחס בספר דברי הימים:

אילו ציפיות יכול לעורר ייחוסן של שתי הדמויות הראשיות של אותה תקופה? _____

עזרא פרקים ג-ד

בניית המזבח וההכנות לבניית ההיכל – ג, א-ט

שבי ציון מזדרזים לבנות את המזבח ועבודת הקרבנות מתחדשת כבר בתחילת חודש תשרי בשנה הראשונה לעלייתם (פסוק ו).

למה הם לא מחכים? _____

מה ניתן ללמוד מכאן? _____

טקס ייסוד ההיכל: ג, י-יג

הבניה התקבלה בצורה מורכבת. יש שירה ושמחה (כמו שניבאו הנביאים) אבל מי שהיה בבית המקדש הראשון היה קשה לו לשמוח וזה היה מעורב בכי.

צטט מהפסוקים ביטוי לשמחה: _____

צטט מהפסוקים ביטוי לקושי: _____

שירת העם היא ביטוי למימוש נבואת הנחמה של ירמיהו מפרק ל"ג, י-יא.

צטט את הפסוקים המתאימים: _____

דחיית בקשתם של צרי יהודה ובנימין – ד, א-ג

פס' א-ב. מה מבקשים צרי יהודה מזרובבל? _____

פס' ג'. מה תשובת זרובבל? _____

פס' ד-ה. מה תגובת צרי יהודה? _____

פס' כד. מה התוצאה? _____

מיהם צרי יהודה ובנימין? ומהי כוונתם בבקשה להיות שותפים לבניה?

רש"י - העכו"ם אשר הושיב סנחריב בא"י. בקשתם להשתתף בבניה לא הייתה בקשה כנה אלא תירוץ לעכב את המלאכה. (צריך לזכור שנכרים אלו עברו תהליך של גיור, לפחות חלקי, ולכן לא מדובר בגויים של ממש אלא באוכלוסייה הקרובה לעם ישראל. ספר במלכים - הבאת הכותים ארצה בידי האשורים)

מלבי"ם - סבור שאכן רצו להצטרף אולם הצטרפותם אינה אפשרית משתי סיבות – רוחנית: הם אינם נחשבים חלק מעם ישראל אלא עובדים בשיתוף, ופורמלית: המנדט של כורש ניתן רק למי שנחשב ישראל.

מי הם צרי יהודה? _____

הכוונה לפי רש"י - _____

הכוונה לפי מלבי"ם - _____

ההתנכלויות לבנייה ותוצאותיהן – ד, ד-ה + כד

מה מתואר בפסוקים ד-ה?

המלבי"ם מונה 3 דרכי התנכלות: ופעם היו מרפים את ידיהם, היינו מטילים בהם עצלות בל יעשו השתדלות בענין הבנין. ופעם מבהלים אותם מלבנות ע"י שהטילו עליהם אימה. ופעם שוכרים עליהם יועצים להפר את הבנין. וזה נמשך כל ימי כורש, שבימיו נשבת הבנין עד מלכות דריוש, שאז החלו לבנות

1.

2.

3.

עיין פסוק כ"ד. עד מתי נעצרה הבניה בעקבות ההתנכלויות?

עזרא פרק ה, א-ב; פרק ו

הערה:

יחידה זו כתובה בארמית. במבחן הבגרות ידרשו התלמידים לדעת את תוכן הפרק ולא את המילים. במידה ותהיה הפנייה לפסוקים מסוימים יוצג תרגום לעברית.

חידוש בניית המקדש בימי דריוש וחנוכתו –

המלך הבא שעולה לשלטון הוא דריוש. מלך חדש מעורר ציפיה מחדש. במקביל הנביאים חגי וזכריה מעודדים לבנין המקדש ע"י זרובבל ויהושע.

ההקשר של מציאת הכרזת כורש ואישורה מחדש

חידוש הבניה מביא שוב לאגרות שיטנה. דריוש בודק בגנזי המלך ומוצא את ההצהרה של כורש ולכן מבטל את מכתבי השטנה, הוא מאשר את הצהרת כורש מחדש ומרחיב אותו – מספק חומרים לבנין המקדש. בסיום פרק ו' מתוארים שני מקורות היכולת של ישראל להקים את המקדש - נביאי ה' ומלכי פרס. הבניה הסתיימה בשעה טובה ומוצלחת לאחר ארבע שנות בנייה בשנה השישית לדריוש (ג' אדר)!

תוכן פרק ו:

א-ב: מציאת הצהרת כורש בגנזי המלך

ג-ה: תוכן הצהרת כורש

ו-יב: ציווי דריוש המלך לתתני: מתן רישיון לחידוש הבנייה

יג-טו: התוצאות – חידוש בניית המקדש ברשות דריוש

נעיין בתיאור חנוכת הבית:

1. התיאור קצר מאד (בהשוואה לתיאור חנוכת בית ראשון בימי שלמה)

2. הכתוב לא מציין את זרובבל ויהושע בן יהוצדק, (מבשר את השינוי הצפוי בהנהגה)

3. אין כמעט ביטויי שמחה (בהשוואה לשמחה המרובה שבניית חומת ירושלים ע"י נחמיה)

4. ישנו ביטוי לרצון לאחדות כל העם: "לְחַטָּא עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, שְׁנַיִם עָשָׂר, לְמִנְיַן שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל", מה שמעיד שהם היו מחוברים לראיית עומק שעם ישראל הוא שנים עשר שבטים, וכעת הם חסרים

5. חסר גילוי של השראת שכינה במקדש.

עזרא פרק ז

עליית עזרא הסופר ופעולתו

מפרק ז ואילך אנו למדים על מנהיג אחר, שעולה ארצה ועומד מכאן ואילך בראש השבים - הוא עזרא הסופר. הוא פועל גם בימי נחמיה ופועלו מתוארת גם בספר נחמיה פרק ח. גם שמו של המלך הפרסי מתחלף ומכאן ועד סוף ספר נחמיה מדובר על המלך ארתחשסתא.

מבנה הפרק. קרא, וכתוב משהו שלמדת מהפסוקים:

א-ו: תיאורו של עזרא - _____

ז-י: עליית עזרא - _____

יא-כו: תוכן הרישיון שניתן לעזרא מטעם המלך - _____

כז-כח: תגובת עזרא - _____

יחוסו של עזרא. פסוקים א-ו

עזרא הוא מיוחס, צאצא של אהרן הכהן, מנהיג צדיק, שפועל מתוך שליחות להפיץ את התורה בישראל. חז"ל משווים את גדלותו למשה רבנו: ללמדנו שגם בסוף ימי התנ"ך שתל הקב"ה בעם ישראל דמות רוחנית כמעט שוות ערך למשה רבנו בכדי לטעת בקרב עמנו את לימוד התורה וקיום מצוותיה.

מפסוק ו ניתן להסיק שעזרא היה כנראה אדם חשוב. הוא פנה למלך בבקשה לקבל רישיון עליה לארץ והמלך נענה לו.

עליית עזרא. פסוקים ז-י

מי עולה עם עזרא? _____

נשים לב לתאריכי המסע ארצה, כולם סמליים: עזרא יוצא מבבל בחודש הראשון, הוא חודש הגאולה הראשונה (פסוק ט), ומגיע לירושלים חמשה חודשים מאוחר יותר, בחודש החמישי, חודש החורבן (פסוק ח), מתוך תקווה שיתקיים בעולים דברי הנביא זכריה, שניבא ערב חנוכת המקדש: "צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמִעֲדִים טובים" (זכריה ח, יט)

צטט מפסוק י' את פועלו העיקרי של עזרא

הרישיון שקיבל עזרא – פסוקים יא-כו

1. הרשות שנתנה לעזרא ואנשיו לעלות ארצה ולפקח עליהם

2. רשות להעביר כספי נדבה וכלים עבור המקדש

3. מס עבור עבודת המקדש

4. מינוי מערכת משפטית

עזרא אוסף סביבו קבוצת מנהיגים. בניגוד לעלייה ההמונים המתוארת בפרק ב שהתרחשה בימי כורש, כאן מדובר בקבוצה קטנה. עיקר פעולותיו של עזרא בתחום הרוח בהפצת התורה וחיזוק קיום המצוות.

הצד החיובי: מדובר במסמך רשמי הנותן למנהיג יהודי לעלות עם אנשי לירושלים, ולאסוף כספים. וגם מפנה חיובי גדול בחיזוק עבודת המקדש וחיים ע"פ התורה והכרה של המלך גם בכך. ואמנם, עזרא יודע להכיר טובה זו ומודה לה' על המפנה החיובי (בפס' כז-כח).

המלך הפרסי מכיר באופן גלוי בדת אלוהי ישראל "דָּתָא דִּי אֱלֹהֵךְ", "ובלגיטימיות לחיות על פיה, כולל הקמת מערכת משפט אוטונומית ובעלת סמכויות. כמו כן מובעת פה העמדה שיש צורך ללמוד את דת א-לוהי ישראל. עמדה זו קשורה לשינוי רוחני מעמיק שחל באותה תקופה, שהדיו מגיעים אף למלכות - לימוד התורה הופך להיות אחד המוקדים הרוחניים של שבי הגולה.

הצד השלילי: יש עדיין רוח של גלות ושעבוד מלכויות: מותר להם להגיע לשם פיקוח; מותר לגבות מס רק עד גובה מסוים.

נחמיה פרקים א-ב

במה נתמקד בספר נחמיה?

לדעת לציין בכל פרק על השאלה: **מה ניתן ללמוד מנהיגותו של נחמיה**, ולזהות את השילוב שהוא עושה בין אמונה בשליחות ה' לבין השתדלות אנושית.

רקע לספר

עליית עזרא ולאחריו עליית נחמיה מתרחשות בשעה שחלק מהחזון הגדול של נביאי בית ראשון, והנביאים חגי וזכריה, שליוו את ימי זרובבל, כבר התגשם – עשרות אלפים עלו ארצה, ובית המקדש כבר עומד על תילו. יחד עם זאת חלק גדול מהבטחות הנביאים עדיין לא התממש במציאות, וקשיי השעה העיבו ועמעמו את גודל השעה. במרכזו של ספר נחמיה עומדת דמותו של נחמיה, שהיה אחד מגדולי מנהיגיו של עם ישראל בתחילת ימי הבית השני, והתמודד עם הפער שבין חזון הנביאים למציאות בארץ. כפי שנראה בהמשך לימודנו, נחמיה משלב בהתנהגותו את הביטחון והאמונה המלאים בשליחות הא-לוקית המוטלת עליו יחד עם הנחישות הפוליטית והמעשית הנדרשת ממנו בכדי לבצעה.

נחמיה פעל בארץ 12 שנים בימי המלך ארתחשסתא. עזרא הסופר עלה ארצה לפניו, ושני מנהיגים אלו פעלו זה לצד זה – עזרא כמנהיג רוחני ונחמיה, שמונה לפחה כמנהיג מדיני.

פסוק הפתיחה. מה ניתן ללמוד ממנה?

1. באיזה חודש נמצאים? ומה מיוחד בצור שנכתב?

2. כמה שנים מאז שעזרא עלה (עיין עזרא פרק ז)?

3. מי כותב הספר?

4. מהיכן מגיע נחמיה?

5. מה היה מעמדו ותפקידו (פסוק יא)?

עדותו של חנני. א, ב-ג

הכתובים מציגים את נחמיה כבעל תפקיד רשמי בתוך חצר המלכות וחנני, אחד מחבריו (על פי רש"י), פונה אליו בבקשת שיעזור ליישוב היהודי בפחוות יהודה. צריך לזכור שאנו מדברים על שנת עשרים לארתחשסתא, שלוש עשרה שנה לאחר שמונה עזרא הסופר להנהיג את יושבי יהודה, והמצב בכי רע.

עיין בפסוק ג' ותאר את המצב הכללי בירושלים: _____

שים לב: לפי רש"י דברי חנני מתארים את המצב הכללי. אולם דעת מקרא מביא שזה מתייחס לאירוע ספציפי שלא נזכר בכתוב)

תגובתו של נחמיה לדיווח. א, ד-יא

איך הגיב נחמיה? _____

מה בדברי חנני הסעיר את רוחו? _____

מה הייתה תגובתו של נחמיה? _____

מה ניתן ללמוד ממנה עליו? _____

עיין המקורות הבאים וצטט לפחות 2 פסוקים שמראים שתגובה מעין זו מאפיינת את נחמיה:

פרק ב, ד / פרק ג, לו / פרק ד, ג / פרק ה, יט / פרק ו, יד / פרק יג, יד / פרק יג, כב-כג

דו השיח בין נחמיה למלך ארתחשסתא. ב,א-ט

בדו-השיח יש שימוש רב במילה "מלך". מהי היא משקפת?

מאיזה פסוק ניתן לראות שהמלך כבר חושד בנחמיה? הוכח מהפסוקים.

בקשתו של נחמיה ודרך הצגתה – חכמתו המדינית של נחמיה:

למרות האווירה המתוחה והחשש הגדול אוזר נחמיה עוז בלבו לגלות את צפונותיו ולבקש לעלות לירושלים: "אֲשֶׁר הָעִיר בְּיַד קְבָרוֹת אֲבוֹתַי חֲרָבָה. מַלְבִּי"ם": כי מקום קברות האבות היה יקר וקדוש בעיני הפרסיים"

בחכמתו המדינית נחמיה נזהר שלא לחשוף בתחילת דו-השיח את כל תכניותיו, והוא מנצל את הברור הנוסף של המלך לבקש את הבקשה במלואה: "אֲשֶׁר תִּשְׁלַחְנִי אֶל יְהוּדָה אֶל עִיר קְבָרוֹת אֲבוֹתַי וְאֶבְנֶנָּה" (שם, ה) אך לא לפני שנשא תפילה לה' "וְאֶתְפַּלֵּל אֶל אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם" (שם, ד). החזרה פעמיים על הביטוי: "עיר קברות אבותי" בדברי נחמיה למלך משמעותית. נחמיה צריך לשכנע את המלך שאין הוא מבקש לחזור לירושלים ולשקם את חומותיה ושעריה כדי להופכה ל"עיר מורדת" אלא כיון שיש לו כבוד לאבותיו.

נחמיה פרקים ג-ד

+ פרק ו פסוק טו, פרק יב פסוקים כז-מג

בניית החומה וחיזוקה. רשימת הבונים. ג, א-לב

הפסוקים מביאים רשימה שפותחת בשער הצאן והסתיימה בשער הצאן, רשימת המקומות היא בסדר גאוגרפי עוקב סביב חומות ירושלים, ללמדנו שמדובר בתיאור של החומה כולה. נשים לב לפעלים – הכתוב חוזר על הפעלים "בנה", "החזיק" ומלמד שמדובר ברשימה המתארת את חיזוקה ותיקונה של החומה.

חכמתו של נחמיה

רש"י לפסוק כח "אִישׁ לְנֶגֶד בֵּיתוֹ" - "כל אחד היה בונה כנגד ביתו". כאן מתבטאת חכמתו של נחמיה כמנהיג, שהצליח לעורר ולרתום את כל יושבי ירושלים לקום ולעשות מעשה להגנתם וביטחונם, והוא ניצל קודם כל את הנכונות של היושבים לדאוג לביטחון משפחותיהם. יש כאן העברת אחריות ויצירת שותפות.

ההתמודדות עם הפרעות לבנייה. ג, לג-לח

מי עמד בראש צרי יהודה שהפריעו לבניה?

בשלב זה הפרעה היא מילולית בלבד. אילו ביטויים של לעג יש בפסוקים?

הסבר לדברי הלעג:

...מה היהודים האמללים עשים

היעזבו להם (=האם יצליחו לשים את המעזיבה [התקרה] בסיום הבניה)?

היזבחו (=זכי יזבחו זבח שמחה בהשלמת בניין עלוב כזה)?

היכלו ביום (=הישלימו את הבניין ביום שתכננו להשלימו)?

היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות:

...גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם:

מה עושה נחמיה? (פס' לו-לז)

מה המצב בניית החומה? (לח)

תפילת נחמיה מעידה על המצוקה הגדולה שלעג זה יצר אצל הבונים (אולי משום שהבונים עצמם לא האמינו שיצליחו במשימה), והיא מאפיינת את דמותו כאיש מאמין התולה את חייו בחסדי שמים, אך פועל לשילוב בין בטחון והשתדלות. ואמנם, רוחם של הבונים לא נפל בקרבם והם הצליחו לסיים לחזק מחצית מן החומה: "ותקשר כל החומה עד חציה" (פסוק לח).

המזימה כלפי הבונים ותגובת הבונים ד, א-ו

צרי יהודה תכננו בחשאי מלחמה כנגד הבונים!

מה היו שלושת התגובות של אנשי ירושלים?

מה הייתה המזימה (ה)

איך היא התגלתה (ו) העזר ברש"י:

ויהי כאשר באו היהודים -ועתה נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להילחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם. ואותם היהודים אשר נתחברו עמהם, באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה, לדבר אלינו. ובענין הזה הערימו היהודים את האויבים "ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם" וגו':
ויאמרו לנו עשר פעמים -התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להילחם באויבינו, כי הם באים למלחמה...

ההתארגנות של נחמיה מול מזימת הצרים ד, ז-יז

נחמיה לאחר שגילה את הקשר כנגד הבונים, עשה שתי פעולות:

פס' ז -

פס' ח -

מה ניתן ללמוד על נחמיה?

איך הגיב האוייב? (ט)

נערי נחמיה נחלקו לשתי קבוצות. מה עשתה כל קבוצה? (י-יב)

קבוצה א -

קבוצה ב -

נחמיה לא מסתפק בכך. הוא מזהה בעיה בפריסת הכוח המגן. (יג-טו)

איזו בעיה הוא מזהה? _____

איך הוא מציע להתמודד אתה? _____

נחמיה מזהה בעיה נוספת (טז-יז)

איזו בעיה הוא מזהה? _____

איך הוא מציע להתמודד אתה? _____

השלמת הבנייה - פרק ו, טו

מפרק ו פסוק טו אנו למדים שמאמצי הבנייה נשאו פרי ובמהלך 52 יום הם הצליחו לסיים את בניית החומה, למרות ההתנכלויות מצד צריהם: מדובר במשך זמן קצר מאד, בעבודת פיזית שהתרחשה במהלך ימי הקיץ הלוהטים, תוך כדי התמודדות מול סכנות רבות. הדבר מלמד הן על התגייסות מוחלטת של יושבי העיר לבנייה, על התלהבותם וזריזותם ובעיקר על הצלחתו של נחמיה לסחוף אחריו את יושבי העיר.

חנוכת החומה בפרק יב פסוקים כז-מג

כז-כח: ההתאספות בירושלים והשמחה ל: הטהרה לא-לט: תהלוכת שתי התודות

מ-מב: התהלוכה מגיעה למקדש מג: השמחה הגדולה

עין בירמיה פרק לג, י-יא. צטט משם נשואה שהתגשמה בחנוכת החומה: _____

גילויי השמחה בשעת טקס חנוכת החומה של העיר היו גדולים אפילו מגילויי השמחה בטקס חנוכת המקדש!

לסיכום:

נחמיה מתגלה כאן כאיש מעשה, מאמין, אמיץ לב, הנותן דוגמה אישית לעם, מעודד אותם בשעת משבר, לוקח על עצמו משימות ומשתתף את הציבור, דבק במטרה ומסור לבני עמו. מאמציו ומנהיגותו נושאים פרי. בניית חומת ירושלים, הייתה אחד ממפעליו החשובים של נחמיה, שהיו לו השלכות רבות – ביטחונית, לאומיות, רוחניות והלכתיות. במהלך הבנייה התמודדו הבונים עם קשיים רבים, בעיקר מצד צרי יהודה ובנימין, ומול כל אלו עמד נחמיה והעמיד מנהיגות שראויה להילמד בכל בית ספר המצמיח מנהיגים. הוא חיזק את רוח הבונים, ארגן אותם, עמד מול הצרים והתעמת, עד לרגע הגדול שבו הסתיימה הבנייה, מתוך אמונה גדולה בה' ותחושת שליחות.

נחמיה פרק ה

תיקון בניינה הפנימי של ירושלים

הבעיות החברתיות המשתקפות בפסוקים א-ה

מהפסוקים עולה מצוקה כלכלית חריפה: ציין שלוש "קולות" (צעקות) של העניים:

1. פס' ב. העזר ברש"י: יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודים העשירים שלא היו רוצים לפרנסם:

2. פס' ג -

3. פס' ד. העזר ברש"י: **ויש אשר אומרים לוינו כסף**. ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדוּתֵינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתנו. **למדת המלך**. למס המלך...

באיזה סדר בנויים הפסוקים?

בפסוק ה מסכמים המתלוננים בקצרה את הסכנה העומדת בפתחם: העשירים עומדים בעתיד הקרוב לשעבד את ילדיהם כנגד חובות, ולהורים המסכנים אין יכולת להושיע את ילדיהם מן המצוקה הנוראה, כיון שכל רכושם כבר שועבד.

נחמיה פונה בתביעה כלפי ראשי העם העשירים. ה,ז-ט

פס' ז- נחמיה יוצא לעימות עם ראשי העם העשירים ומרים עליהם את קולו

מה רומז להם נחמיה במילים "מִשָּׂא אִישׁ בְּאָחִיו אֶתֶם נְשִׂים?" העזר בדברי **המלב"ים**:

משא איש באחיו אתם נושים. איך תהיה איש לאחיו לנושה והכתיב (שמות כ"ב: כד) "אִם כֹּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הָעֶנְי עִמָּךָ לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה לֹא תִשְׁיִמּוּן עָלָיו נֶשֶׁה", והזכיר להם בזה את דברי התורה שצותה שם על הנגישה, ועל הרבית ועל השבת- המשכון...

לפני שהוא דורש מהעשירים לוותר על החובות הוא מנסה לשכנע אותם במספר נימוקים נוספים:

1. פס' ח -

2. פס' ט. העזר **במלב"ים**: הלא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו. שגם אם אינכם יראי-ה', ואינכם חרדים ממצות-התורה, צריכים אתם בהכרח להתראות כאילו אתם הולכים ומתנהגים ביראת-ה', כדי שלא תשאו חרפה מן הגוים, שיאמרו עליכם שאין לכם אמונה ודת ... שבזה יחרפו אתכם:

מה הייתה תגובת העשירים לטיעונים הללו? איננו יודעים, ונחמיה ממשיך לנסות לשכנעם.

שמיטת חובות העניים. ה, י-יג

בפסוקים י-יא נחמיה מוביל בעזרת דוגמה אישית מהלך של שמיטת חובות, וקורא לעשירי העם להצטרף אליו. ורק אז הוא קורא במפורש לשמוט את החובות: קריאתו של נחמיה נענית על ידי העשירים:

אילו פעולות הוא עושה בכדי להבטיח את הבטחתם?

1.

2.

מהו הבסיס הרעיוני בתורה לדרישה של נחמיה מעשירי העם לוותר על החובות?

דברים פרק טו: (א) מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה: (ב) וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל בֶּעַל מְשֵׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשֶׂה בְרַעְיוֹ לֹא יִגֹּשׁ אֶת רַעְיוֹ וְאֶת אֲחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לָהּ:

הנהגותיו של נחמיה כפחה. ה, יד-יט

בחלק השני של הפרק בפסוקים יד-יט אנו מתוודעים להנהגותיו של נחמיה כפחה – איך הן קשורות לחלק הראשון של הפרק, העוסק בדרישה לשמוט את חובות העניים ולהקל על מצוקתם?

פס' יד-טו: העזר ברש"י: ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סייעתי על עסק דוחקם שהיו עוסקין בבנין החומה אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין

פס' יז-יח:

מה נחמיה מבקש בפס' יט?

נחמיה פרק י + יג

האמנה: התחייבות שקיבלו עליהם בעבודת ה' (פרק י')

פרק י פותח במילים "ובְּכָל זֶאת אֲנַחְנוּ כְּרָתִים אִמְנָה" (פסוק א) והוא מתייחס לפסוקים שקדמו לו בפרק ט, בהם תיארו הלויים בתפילותם את מצבם הקשה של שבי הגולה. "ובְּכָל זֶאת" למרות המצב הקשה של ישראל המשועבדים למלכויות הם חותמים על התחייבות ללכת בדרך ה'.

חלוקת פרק י':

א-כח: חותמי האמנה

כט-ל: התחייבות כל הציבור לאמנה

לא-לב: התחייבויות מיוחדות

לג-מ: התחייבויות הנוגעות למקדש

מי חתם על האמנה (שימו לב לשמות המיוחדים שלהם)?

ומהו סדר החותמים?

באיזו דרך היא קיבלה תוקף?

ועל מה הציבור התחייב?

ההתחייבות לעבוד את ה' בשעה שישראל משועבדים תחת המלכויות איננה מובנת מאליה, אדרבה המצב הזה עלול היה להביאם להסיק מסקנות הפוכות. הם עלולים לחשוב שה' נטש את עמו ובטלה חלילה המחויבות שלהם לעבודתו. עם ישראל עמד באותה שעה בצומת דרכים רוחנית מסוכנת.

ההתחייבות לעבוד את ה' מוצגת באמנה כבחירה של הציבור היושב בציון. לדברי הר"ן יש לקשר זאת לדברי חז"ל בתלמוד העוסק בהתחייבות שעם ישראל בחר לקבל על עצמו בתקופת האחשוורוש. כדברי רבא: הדור [חזרו ו]קיבלוה [את התורה] בימי אחשוורוש. דכתיב "קיימו וקיבלו היהודים" (אסתר ט, כז), קיימו מה שקיבלו כבר". סיפור האמנה המתואר בפרקנו יכול לשקף את ההתעוררות החיובית של עם ישראל לקבל על עצמם מחדש את עבודת ה', שהשפיעה מכאן ואילך על כל הדורות הבאים.

תוכן האמנה ומשמעותה

באמנה נזכרות מצוות מיוחדות שהעסיקו את אותה תקופה: נישואי תערובת, חילול שבת, שמיטת הקרקע ושמיטת החובות. בנוסף לכך יש באמנה התחייבויות הנוגעות לתרומות לבית המקדש ותרומות לכוהנים וללויים. ההתחייבויות הללו צריכות לעורר בלבנו הרבה התפעלות לאור המצוקה הקשה שנשקפה מתפילת הלויים. בסיום האמנה מבטא הציבור את הבטחתו: "וְלֹא נִעְזֵב אֶת אֱלֹהֵינוּ" (מ), ללמדנו שלולא התחייבות זאת מצבו של המקדש עלול היה להיות בכי רע! בימי נחמיה נוצר מצב שבו הורע מצב המקדש – נחמיה מוכיח את ראשי העם: "וְאֶרִיבָה אֶת הַסִּגְנִים וְאִמְרָה מְדוּעַ נִעְזֵב בֵּית הָאֱלֹהִים" (נחמיה יג, יא)

מה עוד יש באמנה? היבט אחר נוגע למצוות שנזכרו באמנה במפורש - לא מדובר רק בפרטי מצוות הידועים מן התורה שבכתב אלא בפרטים שנתגלו דווקא בתורה שבע"פ, ומכאן שלדעתו באמנה יש התחייבות על קיום התורה שבע"פ.

ומה אין באמנה? באמנה לא צוינה התחייבות לא לעבוד ע"ז, מה שאין כן בבריתות שהוזכרו בעבר בתנ"ך, והדבר משקף את המצב של עקירת יצר ע"ז בימי שיבת ציון. אין צורך בהתחייבות הזאת כיון שממילא בטלה המשיכה לכך.

השמירה על התחייבויות האמנה (פרק יג, טו-לא)

בפסוקים האחרונים של ספר נחמיה מתוארת פעילותו של נחמיה, ומהם העולה מהם ניתן ללמוד שבשנה האחרונה בתפקידו כפחה מטעם מלך פרס, הוא דאג ליישום האמנה:

ע"ן בפסוק ו. להיכן חזר נחמיה בסיום תפקידו? _____
ע"ן כאן ובתחילת ספר נחמיה. כמה שנים שימש נחמיה בתפקידו כפחה? _____
מה ניתן ללמוד מכאן על נחמיה? _____

חילול השבת. יג, טו-כב

מה מתואר בפסוקים טו-טז? _____
עם מי נחמיה מתעמת פס' יז? _____
מה מזכיר נחמיה מן העבר? _____
מהם הפעולות שנחמיה נוקט?

פס' יט' - _____
פס' כא' - _____
פס' כב' - _____

נישואי תערובת. יג, כג-ל

הכתוב מתאר את התוצאות הרוות האסון של נישואין כאלו "וּבְנֵיהֶם חָצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁדֻדִית וְאִינָם מְפִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וְכָל־שׁוֹן עִם וְעַם" (כד). גם כאן לא מהסס נחמיה להיכנס לעימות, וכאן הוא מתעמת ישירות עם העבריינים עצמם "וְאָרִיב עִמָּם וְאֶקְלָלֵם וְאֶכָּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וְאֶמְרָטֵם וְאֶשְׁבִּיעֵם בְּא־לֵהִים" (כה)

פס' כב' – את מי מזכיר נחמיה ומה היה סופו? _____
פס' כח'-ל' – מה הפעולה שהוא נוקט? _____

התחייבויות הקשורות למקדש וחתימה, יג, לא

מבין ההתחייבויות שהתחייבו ישראל באמנה מזכיר נחמיה בקיצור רק את קרבן העצים, הקשור לעבודת המזבח, ואת הבכורים.

לסיכום הדברים מזכיר נחמיה את הביטוי "זָכְרָה לִי אֱלֹהֵי לְטוֹבָה" (לא), ובו מסתיים הספר. ביטוי זה מופיע שלוש פעמים בספר, והוא מעיד על אמונתו העמוקה של נחמיה, הפועל מתוך אמונה ודבקות בה' ובשליחות שהוטלה עליו. פעילות, שבאה לידי ביטוי באומץ לב להתעמת עם בעלי השררה, בעמידה מול צרי ישראל; במציאת פתרונות מעשיים לבעיות שעמדו על הפרק; ביכולת עמידה ושכנוע, ובכריזמטיות שסחפה אחריה את הציבור. גולת הכותרת של מפעלו – בניית החומה הפיזית של ירושלים, לצד תיקון חומותיה הפנימיים - הפערים החברתיים, נישואי התערובת וקיום מצוות התורה. נחמיה יכול להיות מודל למנהיג בישראל שפועל בשעה גדולה, שמלווה בקשיים רבים, ורוחו לא נופלת.

משימת סיכום:

ללימוד ספרי עזרא ונחמיה יש ערך משמעותי ומיוחד. כיוון שקיימות מקבילות רבות בין שיבת ציון המקראית לבין שיבת ציון המודרנית בכלל ותקופתנו בפרט.

ציין נושאים מקבילים שראית לאורך הלימוד בספר עזרא ונחמיה לדור הגדולה שלנו:

תקופת שיבת ציון למדינת ישראל	תקופת שיבת ציון בית שני	
		1
		2
		3
		4
		5
		6
		7